

Aikuiskasvatuksen teorian kriittinen kehittäjä

Castrénin ja Harvan työn jatkaja

Aulis Alanen (1929-1988) teki pitkän ja urauurtavan elämäntyön aikuiskasvatuksen yliopisto-opetuksen sekä alan tutkimuksen ja teorian kehittäjänä. Hän korosti usein sitä, että aikuiskasvatusta on praktinen toiminta- ja tutkimusalue, jonka teoriankin tulee perustua ja kytkeytyä vankasti käytäntöön.

Alasella oli hyvät edellytykset alan teorian kehittämiseen, koska hän tunsu hyvin niin aikuiskasvatuksen käytännön kuin tutkimuksenkin. Hän oli ensimmäinen nimenomaan aikuiskasvatukseen erikoistunut ja siinä väitellyt oppituolin haltija, mikä on edelleen harvinaista niin meillä kuin muuallakin maailmassa.

Aulis Alasen paikka on suomalaisen aikuiskasvatuksen ja aikuiskasvatustieteen keskeisten teoriankehittäjien Zachris Castrénin ja Urpo Harvan rinnalla. Zachris Castrén oli ensimmäinen kansansivistysopin opettaja (1929-1938). Harva jatkoi tässä tehtävässä vuonna 1940 vakituksena opettajana, vuonna 1946 hänet valittiin kansansivistysopin (oppiaineen nimi muutettiin vuonna 1965 aikuiskasvatukseksi) ensimmäiseksi professoriksi. Kun Harva jäi eläkkeelle 1971 jatkoi Alanen hänen työtään, ensin lehtorina ja professorin viran hoitajana ja vihdoin tähän virkaan valittuna. Tiettyjen peruskysymysten osalta Alanen tunnusti Castrénin ja Harvan oppi-isikseen. Heitä kaikkia yhdisti humanistinen ihmiskäsitys ja kasvatustilfilosofia. He olivat yhtä mieltä myös siitä, että "kansansivistystyö" on perusluonteeltaan kasvatusta, ja että sen tavoitteena on aikuisten itsekasvatuserkiryksen herättäminen ja ylläpitäminen.

Eroja ja erilaisia painotuksiaakin toki myös löytyy erityisesti Harvan ja Alasen välillä. Yksi tällainen oli heidän suhtautumisensa ammatil-

liseen aikuiskoulutukseen. Harva ei halunnut sisällyttää sitä lainkaan aikuiskasvatuksen piiriin, koska hän katsoi, ettei se kehittänyt riittävästi ihmisen kokonaispersoonallisuutta. Alaselle ammatillinen aikuiskoulutus oli luonnollinen osa aikuiskasvatusta, koska sen avulla voidaan edistää yhteiskunnallista tasa-arvoa. Harva näki tasa-arvopolitiikan usein vain "tasaapäästämiseen" tähtäävänä yhdenmukaistavana toimintana. Alasen mukaan eriarvoisuutta voidaan ja tulee joka tapauksessa vähentää, vaikka täydellistä tasa-arvoa tuskin koskaan saavutetaan. Aikuiskoulutuskomitealle vuonna 1974 tekemässään erillistutkimuksessa Alanen puhuikin "oppimismahdollisuuksien tasoittamisesta" ja "eriarvoisuuden vähentämisestä". Hänen mielestään yleissivistävän ja ammatillisen peruskoulutuksen kohottaminen on keskeisessä asemassa aikuisten yhteiskunnallisen aseman parantamisessa. Yhteiskuntatieteilijä Alasella oli selvästi konkreettisempi käsitys aikuisväestön enemmistön elinolosuhteista ja koulutustarpeista.

Aulis Alanen on vaikuttanut 1960-luvulta lähtien syvällisemmin kuin kukaan muu aikuiskasvatuksen tutkimuksen ja oman teorianrunon kehittämiseen. Vuonna 1993 kysyin häneltä, mikä on hänen oman käsityksensä mukaan keskeisintä hänen työssään aikuiskasvatuksen alalla. Hän vastasi: "Oman käsitykseni mukaan yrittelyni pääpaino on ollut juuri käsitteanalyysissä

ja tieteellisten perusteiden selvittelyssä sekä sen laajenuksessa koko elinikäisen kasvatuksen alueelle". Tähän arvioon on helppo yhtyä.

Alasen tutkimustoiminta ja teoreettinen mielenkiinto kohdistui varsin laajalle alueelle, mm. aikuiskasvatuksen teoreettisiin perusteisiin ja kä-

sitteistöön sekä sen asemaan tieteiden järjestelmässä, alan historiaan ja arvofilosofiaan, aikuiskasvattajien kouluttamiseen, aikuisten opettamisen ja oppimisen erityisongelmiin sekä aikuiskasvatuksen asemaan elinikäisen kasvatuksen järjestelmässä. Vaikka hänen oma tutkimuksellinen kiinnostuksensa kohdistui lähin-

Aulis Alanen - in memoriam

Aulis Alanen kasvoi ja varttui Etelä-Pohjanmaalla Isossakyrössä puusepän poikana. Siellä hän sai myös ensimmäisen kosketuksensa kansansivistystyöhön paikallisen nuorisoseuran piirissä. Hänen kiinnostustaan kansansivistystyötä kohtaan osoittaa mm. se, että hän kirjoitti 18-vuotiaana Isonkyrön Alapään nuorisoseuran 50-vuotishistorian. Alanen oli ylpeä pohjalaisuudestaan ja hän höysti puheitaan sellaisilla pohjalaisilla sananparsilla kuten esimerkiksi "jottei se laulu mutta se perähänhuikkoo".

Nuorukaisen oppikouluopinnot keskeytti tubi, joka vei hänet noin kolmeksi vuodeksi sairaalaan. Hän pääsi kuitenkin jatkamaan opintojaan Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa, missä hän suoritti aluksi yhteiskunnallisen tutkinnon (1953) ja jatkoi sitten "ei-ylioppilaana" opintojaan yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa. Sosiologian pro gradu -tutkielma "Puutyöväen järjestäytyminen sosiologisena ilmiönä" valmistui vuonna 1956. Hän kirjoitti myös Suomen Postimiesliiton historian "Puoli vuosisataa postimiesten yhteistyötä" (1957).

Muina aineina Alanen opiskeli historiaa, kansansivistysoppia ja psykologiaa. Viimeksimainitussa hän

suoritti laudatur -arvosanan. Sosiologian lisensointityön (1961) aihe oli "Ammatinvalintaa valmistava vuorovaikutus jatkokoululaisten vertaisryhmissä".

Aikuiskasvatuksen väitöskirja "Edistävä ja viihdyttävä opintokerhotoiminta" valmistui vuonna 1969.

Yliopistouransa Aulis Alanen aloitti Tampereelle vuonna 1960 siirtyneessä YK:ssa Urpo Harvan assistenttina (1960-1965). 1960-luvun loppupuoliskon (1965-1971) hän toimi Kansanvalistusseuran kirjjeopiston rehtorina, mutta palasi takaisin YK:hon aikuiskasvatuksen lehtoriksi. 1970-luvulla hän hoiti kuitenkin usean vuoden ajan aikuiskasvatuksen professorin tointa, kunnes tuli va-

lituksi aikuiskasvatuksen apulaisprofessoriksi vuonna 1983 ja 1986 professoriksi. Eläkkeelle Alanen siirtyi vuonna 1991.

nä aikuisten omaehtoiseen opiskeluun ja vapaaseen sivistystyöhön, niin hän oli kiinnostunut koko aikuiskasvatuksen kentästä, mukaan lukien työelämässä tapahtuva aikuisten ammatillinen koulutus. Hän rohkaisi myös nuorempia kollegojaan tämän uuden, nopeasti kasvaneen aikuiskasvatuksen osa-alueen tutkimiseen. Vaikka Alanen tutki itse pääasiassa vapaata sivistystyötä, niin on väärin pitää häntä "vain" vapaan sivistystyön tutkijana, sillä hänen käsitteanalyysinsä sekä monet aikuisten opettamista ja oppimista koskevat kirjoituksensa ovat helposti siirrettävissä - muutettavat muuttaen - myös työelämän koulutukseen. Erityisesti juuri aikuisten opettamiseen ja oppimiseen liittyvät ongelmat ovat Alasen mielestä pitkälti yhteisiä koko aikuiskasvatukselle.

Alasen pitkäaikaisin kiinnostuksen ja tutkimuksen kohde oli aikuisten omaehtoinen opiskelu. Vuonna 1962 ilmestyi "Opintokerhotyö näköaloja", joka oli kuvaileva selvitys tuolloisten sivistysjärjestöjen harjoittamasta opintokerhotoiminnasta. Väitöskirjassaan "Edistävä ja viihdyttävä opintokerhotyö. Tutkimus aikuisten vapaista ryhmäopinnoista sosiaalisen osallistumisen muotona" (1969) Alanen käytti Talcott Parsonsin käsitteparia instrumentaalinen-ekspressiivinen tavoitesuuntaus ja yhdisti sen mielenkiintoisella tavalla aikuisten opinnollisiin tavoitteisiin. Keskeisenä ongelmana oli, miten kerholaisten toimintaan kohdistuvat odotukset ja toimintavalmiudet vaihtelivat tavoitesuuntausten mukaan. Tutkimus vahvisti sitä jo aikaisempiin tutkimuksiin perustuvaa oletusta, että osallistujien tavoitteet muokkaantuvat toiminnassa sekä opintoryhmän vallitsevien tavoitteiden ja odotusten että opinto-ohjelman mukaisesti.

Hän oli kiinnostunut myös siitä, mikä on ryhmän vaikutus aikuisten opintoihin, sen opinnolliseen suuntautumiseen, opintojen jatkuvuuteen, opintomenestykseen jne. Vaikka tutkimus perustuikin pitkälle sosiologiseen ja sosiaalipsykologiseen tutkimukseen, niin siitä välittyi lukijalle vahva aikuiskasvatuksellinen tiedonintressi ja pyrkimys oman teorian kehittämiseen. Samaa aihepiiriin Alanen palasi vielä vuonna

1986 ansiokkaassa tutkimuksessaan "Sivistysjärjestöjen tehtäväkuvan muuttuminen". Tutkimus laajeni 1980-luvun alkupuolella tapahtuneen opintokeskuslain uudistuksen seurauksien tarkastelusta koko järjestömuotoisen sivistystyön peruslähtökohtien historialliseen tutkimiseen ja kriittiseen arviointiin.

Kun Harva oli lähestynyt aikuiskasvatuksen kysymyksiä filosofian ja yleisen kasvatustieteen näkökulmista, niin Alasen näkökulma oli vahvasti yhteiskuntatieteellinen. Hän käytti taitavasti hyväkseen muiden tieteenalojen - lähinnä psykologian, sosiologian, sosiaalipsykologian ja myös kasvatustieteen - teorioita ja tutkimuksia sekä sovelsi niitä aikuiskasvatuksen käytännöllisten ja teoreettisten ongelmien ratkaisuun. Häntä ei voinut koskaan syyttää siitä, että nämä teoriat olisivat mukana vain ikäänkuin "pääleliimattuina" ilman todellista yhteyttä tarkasteltaviin asioihin. Viimeksimainitusta aikuiskasvatustutkijoiden helmasynnistä hän usein huomautteli opiskelijoille ja nuoremmille kollegoilleen. Hänen omissa kirjoituksissaan saumakohdat eivät koskaan näkyneet.

Alasen (1981,55) mukaan aikuiskasvatuksen käytäntöä ja teoriaa ei voi erottaa jyrkästi toisistaan. Hän viittaa kasvatustieteessä käytettyyn ilmaisuun praktisista kasvatusteorioista, joilla tarkoitetaan sellaisia käytännön kasvatustoimintaa ohjaavia käsiterakenteita, jotka koostuvat kasvatuserinteestä, käytännön kokemukseen perustuvista yleistyksistä, eritasoisesta arkifilosofiasta ja edellisiin liittyvistä tieteellisistä aineksista.

Vapaan sivistystyön praktinen teoria on kehittynyt samalla tavoin. Sitä kehittävät ja sen merkityksiä uudistavat monenlaiset ei-tieteellisen henkisen työn muodot, kuten esim. valtionhallinnon piirissä käytävä suunnittelu-, kehittämis- ja arviointitoiminta, aikakausjulkaisuissa tapahtuva näkemysten ja kokemusten pohdinta jne. Tätä kautta praktiseen teoriaan sulautuu ja välittyy myös tieteellistä tietoa. Praktinen teoria tieteellistyy sitä mukaa kun toisaalta sivistyskäytännölle relevantti tieteellinen tieto kehittyy ja toisaalta aikuiskasvattajien andragogisen (ja

muun teoreettisen) koulutuksen taso kohoaa.

Aikuisten opettaminen ja oppiminen

Alanen alkoi ehkä ensimmäisenä Suomessa kehitellä tietoisesti erityistä aikuisten elämäntilanteesta lähtevää ja sille perustuvaa erityistä aikuisdidaktiikkaa. Hän kirjoitti 1960-luvulla noin 40 artikkelia, joissa hän käsitteli aikuisopiskelijoiden erityispiirteitä, opetuksen yksilöllistämistä, opetusmenetelmien monipuolistamista, oppimisen arviointia jne. Hänen ansiotaan on pitkälti se, että aikuisdidaktiikan piiri laajeni yli perinteisen kouludidaktiikalle ominaisen rajoittumisen luokassa tapahtuvaan ryhmien lähiopetukseen.

Jo kirjeopistokautenaan 1960-luvulla Alanen käsitteli monipuolisesti etäopetuksen problematiikkaa. Hän otti todennäköisesti ensimmäisenä käyttöön käsitteen "monimuoto-opetus", tosin vain termin multiamedia suomennoksena. Hän kehitti tuolloin myös "kolmen looran kaavionsa" (ks. esimerkiksi Alanen 1985, 91), jossa ensimmäisen "looran" muodosti ryhmien lähiopetus, jonka hän jakoi kokoaikaopintoihin, osa-aikaopintoihin ja työssä tapahtuviin ryhmäopintoihin. Toinen "loora" sisälsi ohjatun itseopiskelun, joka voi tapahtua itseneuvovan oppimateriaalin avulla, etäopetuksena tai yksilöllisenä lähiopetuksena. Kolmas "loora" muodostui kahden edellämainitun "looran" erilaisista ja monimuotoisista yhdistelmistä (esim. itseneuvova oppimateriaali + paikallinen ohjaus + valtakunnalliset koejaksot). Alanen oli jo 1960-luvulla kiinnostunut opetuksen "laadusta". Hän kirjoitti tuolloin mm. artikkelit "Tehokkaan opintoryhmän tunnuspiirteitä", "Tulosten arviointi vapaassa sivistystyössä", "Suoritusten arvostelu vapaassa opinnoissa", "Vahvistuksen jouduttaminen kirjeopiskelussa", "Yksilöllistäminen aikuisopetuksessa", "Oppilaiden arvostelu kirjeopiskelussa", "Täydennystehtävien käyttö", "Valvottu loppukoe vapaassa opinnoissa" jne. Artikkelit olivat käytännänläheisiä ja tiukasti aikuisten todellisiin opintotilanteisiin perustuvia. Monet niistä sisälsivät samalla korkeatasoisia alan teoreettisten peruslähtökohtien analyyssejä.

Alanen jatkoi didaktisten ajatuksiensa kehitte-lyä yliopistossa oman perusopetuksensa yhteydessä ja luennoidessaan vuosikausia aikuisdidaktiikasta eri puolella Suomea lukuisissa kesäyliopistoissa. Moni aikuisopettaja sai Alasen opetuksessa ensimmäistä kertaa ohjausta aikuisten opettamisen erityisproblematiikkaan. Myöhemmin hän kehitti jatko-osan aikuisdidaktiikan peruskurssilleen. Siinä käytiin kriittisesti tarkastellen läpi kaikki keskeiset kansainväliset aikuisdidaktiset teoriasuuntaukset. Alasen aikana opiskelijoille tulivat tutuiksi niin opetusteknologinen suunnittelumalli, projektiope- tus, ryhmätyömenetelmät, Freiren pedagogiikka kuin kognitiiviset opetus- ja oppimisteoriat. Hän ei tunnustautunut kuitenkaan minkään didaktisen suuntauksen ehdottomaksi kannattajaksi, vaan tarkasteli niitä kaikkia kriittisesti. Vuonna 1983 hän totesi: "Aikuisopettajien koulutuksen tavoitteena ei tulisikaan olla yksittäisten oppien ja menetelmien omaksuminen vaan kokonaisnäkemykseksi jäsentyvän didaktisen ajattelun kehittäminen". Alanen ei saanut valitettavasti koskaan kirjoitettua didaktisia ajatuksiaan oppikirjan muotoon. Tästä syystä hänen aikuisdidaktiset ajatuksensa on kaivettavissa esiin vain hänen monista artikkeleistaan ja huolellisesti laadituista luentomonisteistaan.

Alanen osallistui aktiivisesti vapaan sivistystyön vuosikirjan toimittamiseen vuodesta 1966 lähtien. Hänen osuutensa oli aina erityisen merkittävä, kun kysymyksessä oli aikuisten oppimista ja opettamista koskevien vuosikirjojen toimittaminen. Tällaisia olivat esim. Aikuisopetuksen menetelmiä (1966), Opiskeleva aikuinen (1979), Oppimateriaali aikuisopetuksessa (1974), Aikuiskasvattaja (1980). Samoin hänen osuutensa oli keskeinen kirjan "Ryhmätyö aikuisopetuksessa" (1965) toimittamisessa.

Aikuiskasvattajien koulutus

Alanen toimi monin eri tavoin aikuiskasvattajien koulutuksen kehittämiseksi, koska hän näki, että vain tätä kautta opetuksen taso voi parantua ja ala tieteellistyä. Hän luennoi vuosikausia ainakin jonkun aikuiskasvatuksen perusopin-

tojen luentosarjan, johon osallistui vuosittain lähes sata opiskelijaa; pääaineopiskelijoiden ohella mukana oli aina runsaasti myös muiden aineiden opiskelijoita. Alanen näki aikuiskasvatuksen perusopetuksen antamisen myös jo työssä oleville aikuiskasvattajille tärkeänä. Tästä syystä ”ylimääräisinä” ja ”erikoistapauksina” aikuiskasvatusta opiskelemaan pyrkiviin suhtauduttiin hänen aikanaan vakavasti ja ymmärtämyksellä. Alanen piti aikuiskasvatuksen kesäyliopisto-opetusta lähes opetusvelvollisuuteen kuuluvana asiana niin itsensä kuin nuorempien kollegoidensa kohdalla, koska suurimmalta osalta käytännön aikuisopetustehtävissä olevilta puuttuivat aikuiskasvatuksen opinnot kokonaan. Aikuisopettajien lukumäärä, joka on saanut ensimmäisen kosketuksena aikuiskasvatustieteelliseen ajatteluun Auloksen luennoilta, nousee useisiin tuhansiin. Erityisen maininnan ansaitsee hänen 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa Helsingissä pitämänsä aikuiskasvatuksen laudatur -opetus, johon osallistui useita myöhemmin varsin keskeisissä asemissa - niin koti- kuin ulkomaillakin - toimineita aikuiskasvattajia.

Vapaan sivistystyön vuosikirjan teemana vuonna 1980 oli ”Aikuiskasvattaja”. Siinä oli Alasen laaja artikkeli ”Aikuiskasvattajan ammatti: kehityssuuntia ja ongelmia”, jossa hän analysoi aikuiskasvattajan ammatin kehitystä sekä kansanvälisessä että suomalaisessa kontekstissa. Alanen palasi aika ajoin uudelleen aikuiskasvattajien koulutuskysymyksiin. Vuonna 1986 hän kritikoi Aikuiskasvatuksen (nro 2) pääkirjoituspalstalla hastu-koulutusohjelmien (hallinnon, suunnittelun ja tutkimuksen) holtitonta paisumista ja leviämistä aikuiskasvatuksen alueelle. Hän kysyy:

” mikä on alan tosiasiallinen koulutustarve ja miten hastu-koulutuksessa hankitut valmiudet vastaavat aikuiskasvatustehtävien ammatillisia erityisvaatimuksia?”

Näin jälkikäteen, kun kouluhallinnon supistukset ovat tosiasia ja hastu -ohjelmat on lopetettu, tuntuvat Alasen kysymykset lähes profetaalisilta.

Alanen ”päivitti” aikuiskasvattajien koulutus-

ta koskevat tiedot ja keskustelut kirjassaan ”Suomen aikuiskasvatuksen organisaatiomuodot (1992). Hän tuo esille mm. sen ongelman, että joissakin kasvatustieteen laitoksissa vallitsee käsitys, että samat ”yleispedagogiset” opinnot sopivat sekä nuorisokoulussa että aikuiskasvatusorganisaatioissa työskenteleville. Hän kuitenkin uskoi, että kunhan määrällisestä ja organisaatiouudistuksista päästään aikuisopetuksen laadulliseen kehittämiseen, tämän kasvatusalun erityisvaatimukset yleistyvästi huomataan. Näyttää siltä, että näin on vähitellen käymässä.

Esseessään ”Tehokas palvelu aikuiskasvattajan ammatti-ideaalina” Alanen (1985) analysoi erittäin terävästi erilaisia aikuiskasvattajien arvofilosofisia suuntauksia ja niiden seurauksia käytännön toiminnassa. Hänen hahmottamansa suuntautumistyytit ovat: tunnollinen toimenhoito, tehokas palvelu, uskonvarainen henkinen kasvu sekä kriittinen kasvunäkemykset. Markkinasuuntautuneen koulutuksen suunnittelumallin yleistyminen on vain lisännyt Alasen typologian ja artikkelissa esitetyn kritiikin ajankohtaisuutta.

Aikuiskasvatustieteenä

Pyrkinessään kehittämään aikuiskasvatuksen tiedepuolesta ja teoriaa Alanen otti yleensä lähtökohdaksi yhteiskuntatieteet, erityisesti psykologian, sosiaalipsykologian ja sosiologian. Hän käytti ja sovelsi taidolla niiden teorioita omiin tutkimuksiinsa ja analyyseihinsä. Kasvatustieteestä hän käytti hyväkseen lähinnä opetus- ja oppimisteorioita, joita hän muokkasi ja sovelsi omaan didaktiseen ajatteluunsa sopiviksi. Teoreettisimmatkin pohdiskelunsa hän ankkuroi aina tiukasti käytännön toimintaan. Alasen analyysit selvensivät ja syvensivät huomattavasti käytyä keskustelua aikuiskasvatustieteen perusluonteesta, sen tutkimusalueista ja suhteesta muihin tieteisiin.

Alasen mukaan (1985, 44) aikuiskasvatuksella tieteenalana, aikuiskasvatustieteellä, tarkoitetaan tieteellisen tutkimustyön tuloksena syntyvän, aikuiskasvatuksen käytäntöä koskevan tie-

don jatkuvasti täydentyvää ja kohteensa mukaan jäsentyvää kokonaisuutta. Aikuiskasvatustiede tarkastelee yhtä todellisuuden perusprosessia, ihmisyksilön ja ihmislajin kehittymistä jatkuvan kasvatuksen näkökulmasta. Siinä on Alasen mukaan tieteenalan oma tähytyspiste ja jäsentelyperiaate, jonka mukaan aikuiskasvatusta koskeva tieteellinen tieto strukturoituu teoriajärjestelmäksi.

Alasen (1978) mukaan aikuiskasvatuksella on omat erityispiirteensä, jotka ovat seurausta aikuisopiskelun ja sen organisoimien erityispiirteistä. Aikuiskasvatusta voidaan tutkia monitieteisesti käyttäen hyväksi muiden tieteenalojen teorioita ja metodeja. Alasen mukaan aikuiskasvatuksesta voidaan nykyisin puhua omalla tieteenalanaan, koska alan teoreettisten perusteiden selvittämiseksi on muotoutunut erityinen oppiala, joka on alkanut pitää teoreettisena kohteenaan aikuisten kasvattamista ja joka pyrkii - toisin kuin mikään muu tieteenala - edistämään tämän kohteen problematiikkaan suuntautuvaa tieteellistä tutkimusta. (Alanen 1985, 48.) Samantapaisia ajatuksia ovat esittäneet alan tutkijat myös muualla maailmassa.

Kriittinen ajattelu

Aulis Alasen vuonna 1989 ilmestyneen juhla-kirjan teemaksi valittiin "Kriittinen ajattelu aikuiskasvatuksessa", koska eräs hänen keskeinen luonteenpiirteensä on aina ollut kriittisyys niin omia kuin muiden kirjoituksia kohtaan. Eräs Auloksen mieliteema on tiedon "jäseny-neisyys" tai paremminkin sen puute. Yhtä lailla hän saattaa puhua tiedon rakenteesta tai sen puutteista. Ollakseen käyttökelpoista ja relevanttia tiedon täytyy Alasen mukaan jäsentyä selkeiksi rakenteiksi; jos se ei näin tee, siitä ei ole juuri apua ongelman ratkaisemisessa ja/tai elämän ymmärtämisessä. Hyvä tarkoitukseen ei hänelle riitä eikä säästy hänen kritiikiltään.

"Aikuiskasvattajan voimakkaan motivaation ja hyvien tarkoitusten toiminnallinen arvo riippuu olennaisesti niistä tiedollisista rakenteista, joiden varassa hän tilanteen vaatimuksia tulkitsee ja arvioi. ...aktiivisempien aikuiskasvattajien in-

nostusta opetustyön uudistamiseen haittaa didaktisen tiedon puutteellinen strukturoituminen: kulloinkin vuorossa olevan uuden innovaation merkitystä ja käyttömahdollisuuksia liioitellaan, kun ideaa ei osata didaktisen kokonaisuuden kehikossa asettaa paikalleen ja oikeisiin mittasuhteisiin." (1980, 57)

Humanistinen perusasenoituminenkin saa oman kritiikkinsä.

"Tämänsuuntainen (humanistinen) perusasenoituminen jää kuitenkin sitä epämääräisemmäksi, mitä heikommin aikuiskasvattaja hallitsee tiedollisesti yhteiskunnallisen todellisuuden maailmanlaajuisine ongelmineen, mitä vähemmän hän tietää yhteiskuntaa ja sen kehitystä määräävistä lainalaisuuksista, yhteiskunnallisten epäkohtien luonteesta ja aikuiskasvatuksen mahdollisuuksista vaikuttaa niiden poistamiseen." (1980, 57)

Toisten ajatusten pinnallinen ymmärtäminen ja käyttö on myös usein Alasen kritiikin kohteena. Eräissä artikkelissaan hän viittaa Pernemanin (1977) väitöskirjaan, jossa todetaan, että sovelletun freireläisyyden kehittelijät ovat laiminlyöneet yhteiskunnallisten olosuhteiden ja niiden muuttamismahdollisuuksien analyysin, minkä vuoksi ideat eivät ankkuroidu todellisuuteen vaan toiveunille; Freireä tulkitaan pinnallisella ja valheellisella tavalla. Tätä on nimitetty "methodisten rusinoiden poimimiseksi vallankumouksen kakusta".

Alanen (1985) kritisoi aikuiskasvattajia myös "villeimpiäkin hullutuksia" noudattavasta kysynnän tyydyttämisestä. Hän mainitsee mm., että maan vanhimmassa työväenopistossa opin-toaineeksi on otettu astrologia, eikä suinkaan kriittistä tarkastelua varten vaan totisena totena. Kriittisessä korkeakoulussa esitellään taas "mitä hassunkurisin maailmanhistoriallinen selitys, jonka esittäjä on ilmoittanut päässeensä tiedon lähteille mystisessä henkiyhteydessä tuhansia vuosia sitten eläneeseen kantasuomalaiseen tietäjään?" Alanen toteaa: "Toisinaan ai-

kuiskasvattajat näyttävät, kuten edellä tuli ilmi, uskovan itsekin tarjoamansa hölynpölyn arvoon; toisinaan he taas ilmaisevat ällistyttävää luottamusta osallistujien kykyyn itsenäisesti seuloa humpuukistakin virikkeitä ja "uusia näkökulmia".

Kun joku Tampereen yliopiston tiedotusyksikössä keksi 1990 -luvun alussa esitellä professorit Yliopistouutisissa kuvan ja iskulauseen kera, niin aluksi Alanen kieltäytyi. Lopulta hänetkin saatiin leikkiin mukaan, hänen iskulauseenaan oli "Oppia irti iskulauseista".

Kaikki eivät Auloksen kritiikistä pitäneet. Vakavaa kritiikkiä Alanen (1987) esitti ja sai tutkimuksestaan "Sivistysjärjestöjen tehtäväkuvan muuttuminen". Kun hän totesi tutkimuksensa perusteella sivistysjärjestöjen opintotoiminnan kapea-alaistuneen, järjestä keskeisyyden ja tehtäväsidonnaisuuden lisääntyneen, rivijäsenten tarpeiden unohtuneen ja opetuksen lyhytkestoisuuden yleistyneen, niin ei ole ihme, että järjestöväki ei ollut kovin ilahtunut tuloksista. Kriitikin painoarvoa lisäsi tietysti se, että sitä esitti alan paras ja arvostetuin tutkija. Vasta myöhemmin on järjestöväki tunnustanut, että kritiikki oli aiheellista ja oikeaan osuva.

Alanen oli parhaita elinikäisen kasvatuksen asiantuntijoita maassamme. Hän toimitti 1981 yhdessä Juha Sihvosen kanssa kirjan "Elinikäinen kasvatusta". Se oli ensimmäinen laaja-alainen perusselvitys aiheesta. Hän kirjoitti itse siihen kaksi artikkelia, toisessa tarkasteltiin elinikäisen kasvatuksen teoreettisia lähtökohtia, toisessa taas vertailtiin laajan kansainvälisen aineiston pohjalta eräiden keskeisten kansainvälisten järjestöjen (Unesco, OECD ja EN) harjoittamaa elinikäisen kasvatuksen politiikkaa. SYL:n julkaisemassa kirjassa (1980) "Kasvatuksen ihmiskuva 1980-luvulla" hän tarkastelee, miten lapsuuteen ja nuoruuteen ajoittuvan koulujärjestelmän tulisi luoda perustaa aikuisiässä jatkuvalla kehittymiselle. Kysymys oli ja on edelleen varsin keskeinen elinikäisen kasvatuksen strategian toteuttamisen kannalta. Monissa myöhemmissäkin artikkeleissaan Alanen käsitteli ansiokkaasti elinikäisen kasvatuksen

problematiikkaa ja aikuiskasvatuksen asemaa siinä.

Alasen asiantuntemus ja kynänjälki näkyy erityisesti 1970-luvulla toimineen Aikuiskoulutuskomitean julkaisemissa mietinnöissä. Hän toimi myös Kirjeopetuskomitean sihteerinä sekä Opetusuunnitelmakomitean ja Täydennyskoulustoimikunnan jäsenenä. Alanen osallistui monin eri tavoin oman tieteenalansa kehittämiseen. Hän toimi vuosikausia mm. Aikuiskasvatuksen Tutkimusseuran sihteerinä, varaesimiehenä ja esimiehenä. Hän osallistui aktiivisesti vapaan kansansivistystyön vuosikirjan, *Adult Education in Finland* -julkaisun sekä *Aikuiskasvatusta* -lehden toimittamiseen.

Aikuiskasvatuksen arvoilosophiset kysymykset olivat erityisen lähellä Auloksen sydäntä. Hän käsitteli monissa artikkeleissaan mm. humanismia, demokratiaa, tasa-arvokysymyksiä, vapaan sivistystyön vapautta ja sidonnaisuutta, aikuiskasvattajien toiminnan arvolähtökohtia jne. Alanen sijoittuu epäilemättä kriittisen humanismin edustajiin, jos lähtökohdaksi otetaan hänen itsensä kehittämä aikuiskasvattajien arvoilosophiaa kuvaava typologia (1985).

Alasen Yleisradion opetusohjelman oppimateriaaliksi vuonna 1985 valmistama "Johdatus aikuiskasvatukseen" on edelleen alan perusteos, jossa on syvällisimmin kuin missään muussa meillä julkaistussa teoksessa pohdittu aikuiskasvatuksen käytännön ja teorian peruskysymyksiä sekä sen tiedeluonnetta. Kirja on toiminut yli 10 vuotta alan yliopistollisena perusoppikirjana. Myös Alasen johdatus alan työmuotoihin "Suomen aikuiskasvatuksen organisaatiomuodot" (1992) on paljon käytetty oppikirja, vaikka se on tietysti organisaatiokuvauksena alttiimpi ajan vaikutuksille.

Alasen tutkimukset ja kirjoitukset olivat aina uusia näkökulmia avaavia, hyvin pohdittuja sekä loppuun saakka viimeisteltyjä. Ne toimivat hyvinä esimerkkeinä sekä opiskelijoille että nuoremmille kollegoille, ja ne saivat osakseen myös kansainvälisen tutkijayhteisön huomiota ja arvostusta. Alanen pyrki aina kyntämään

syvältä, hänestä ei ollut eikä hän halunnut toimia pinnallisten muoti-ilmiöiden propagajana. Hän aurasikin todella syvän uran aikuiskasvatuksen käytäntöön ja erityisesti aikuiskasvatustieteen lähes kyntämättömään kenttään ja jätti siihen pysyvän jäljen.

Vanhuuden viisaus

Vuonna 1994 julkaistiin tässä lehdessä Alasen artikkeli "Generatiivisuus Eriksonin kehitysvaiheteriassa". Eriksonin teoria kiinnosti Alasta erityisesti siksi, että se osoittaa kasvatuksen tehtäväksi silloittaa yksilön ja yhteisön kehittymisen. Teoria tulee myös hyvin lähelle elinikäisen kasvatuksen humanistista ideaa. Näitä teemoja Alanen (1997) käsitteli syvällisesti ja osuvasti myös Urpo Harvan elämäntyötä analysoivassa ja syntetisoivassa esseessään "Aikuiskasvatuksen arvofilosofi, poleeminen individualisti, humanisti". Erityisen hienostuneesti ja osuvasti hän osasi asettaa sanansa myös sekä Urpo Harvan (1994) että Kosti Huuhkan (1995) muistokirjoituksissa.

Alanen esiintyi viimeisen kerran julkisesti keväällä 1997 Aikuiskasvatuksen Tutkimusseuran kokouksessa, missä hänet kutsuttiin seuran kunniajäseneksi. Hän piti myös tilaisuudessa esitelmän aiheesta "Vanhuuden viisaus". Se oli Eriksonin kehitysteorian viimeisen vaiheen analyysi, joka hänen oli tarkoitus muokata jatko-osaksi aikaisemmalle artikkelilleen. Juuri vähän ennen tilaisuutta hän oli saanut tiedon vakavasta sairaudestaan, mutta siitä hän ei maininnut kuulijoille mitään. Luulen että jokainen hänen viimeistä esitystään kuunnellut ymmärsi, että puhujalla oli tavallista painavampaa sanottavaa ja elämäkokemuksen kautta kiteytynyttä todellisesta viisautta. Sairauden ja sen vaatiman hoidon takia hänellä ei riittänyt enää voimia artikkelin kirjoittamiseen. Tässä voi nähdä tietynlaista symboliikkaa; "lopullinen" elämän viisaus jäi vieläkin panematta paperille, se jäi edelleen nuorempien työtovereiden tavoiteltavaksi. Ilmeisesti juuri se, että Aulis oli itse pohtinut syvällisesti ihmisen elämän eri kehitysvaiheita, aina viimeistä vaihetta myöten,

auttoi häntä suhtautumaan omaan sairauteensa ja kuolemaansa luonnollisella tavalla ja sokraattisella tyyneydellä.

Aulis Alanen kuoli 13. päivänä tammikuuta Tampereen keskussairaalassa. Hän ehti nauttia eläkepäivistään Pirkkalassa noin 7 vuotta. Hän seurasi loppuun saakka aktiivisesti maailmantapahtumia, päivänpolitiikkaa, yhteiskunnallista keskustelua sekä oman alansa aikakauslehtiä. Hän luki yleensä ensimmäisenä Pirkkalan kirjastoon saapuneet uutuuskappaleet, jotka olivat usein myös hänen tilaamiaan. Luonnonmukaisen puutarhanviljelyn ja lukuhetkiensä ohessa hän pohti jatkuvasti ihmisen elämän suuria peruskysymyksiä.

Muutama vuosi sitten, Kosti Huuhkan muistokirjoituksessa, Aulis mainitsi Kostin vähemmän tunnetuista yllättävistä puolista, mm. Peyton Placen katselusta. Tällaisia puolia oli myös Auliksella. Yllätyin aika lailla, kun hän kertoi viime vuonna alkaneensa seurata Kauniita ja rohkeita. Yllättävä oli myös Auliksen eläkevuosien kepponen, hän osallistui salanimillä Demari-lehden viikottaiseen Kirjavisaan. Salanimet, joita oli peräti kolmisenkymmentä, olivat kaikki anagrammeja tyyliin Ulla Aisanen, Sauli Ennala jne. Ne olivat tarpeen, koska Aulis ei halunnut esiintyä jatkuvasti omalla nimellään, eikä palstan toimittaja hyväksynyt nimettömänä esiintymistä. Torstain lehteä avatessaan Alanen odotti aina jännityksellä, minkä kohdan hänen kirjeestään Demarin toimitus oli valinnut julkaistavaksi. Kesti kolmisen vuotta ennenkuin huijaus paljastui. Auliksen jäyhän pohjalaisen kuoren alta löytyi loppuun saakka myös leikkimieltyä ja huumorin pilkettä.

Jukka Tuomisto